

ФЕДОРОВИЧ Анна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6289-5039>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/D-4448-2018>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.30>

Бібліографічний опис статті: Федорович, А. (2023). Чинники розвитку наук про дитину в Україні (перша третина ХХ ст.). *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. № 16(48), 212–217, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.30>

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НАУК ПРО ДИТИНУ В УКРАЇНІ (ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)

Анотація. Стаття присвячена проблемі розвитку наук про дитину в Україні у першій третині ХХ ст. та аналізу факторів (соціальних, наукових, ідеологічних, політичних), що спричинили увагу вчених до цього процесу. Наголошено, що урізноманітнення напрямів дослідження дитини було зумовлено спершу (до середини 20-х рр.) демократичними перетвореннями в освіті, українізацією, можливістю організовувати виховні інституції. Для цього необхідними були пояснення особливостей розвитку дитини на різних вікових етапах, що спричинило взаємобмін ідей та думок, використання зарубіжного досвіду та інтеграцію знань. Піднесенню освіти сприяли благодійні товариства, громадські організації, посилення жіночого руху. Доведено, що на можливості вивчення сутності дитини вплинув стрімкий розвиток науки та промисловості. Змінилися постулати філософії, соціології, педагогіки, характеристики дитини аналізувалися через призму фізіології та рефлексології. Проблемами соціальної зумовленості людської поведінки та вивчення періоду дитинства займалася педологія, надаючи практичні рекомендації щодо організації освіти. Науки про дитину набули суб'єктного характеру, вчені пропагували повагу до особистості, закликаючи до розуміння її внутрішнього світу. Підкреслено, що радянська влада поступово ідеологізувала вивчення дитини, увага науковців була перенесена на дослідження дитячого колективу та соціального середовища. А у 30-ті рр. ХХ ст. методи вільного виховання різко почали критикуватися, освіта та наука зазнали уніфікації, здобутки педології викривалися та заперечувалися. На жаль важкі обставини життя українського населення, утиски, наслідки війни відображалися на стані населення. Хвороби, безпритульність, занедбаність негативно позначалися на фізичному, психічному здоров'ї, емоційному благополуччі дітей. Такі проблеми не могли вирішуватися швидко та призупинили різноманіття наук про дитину.

Ключові слова: науки про дитину, педологія, удосконалення освіти, наука та освіта, педагогіка.

FEDOROVYCH Anna – Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor at the General Education and Early Childhood Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6289-5039>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/D-4448-2018>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.30>

To cite this article: Fedorovych, A. (2023). Chynnyky rozvytku nauk pro dytynu v Ukraini (persha tretyna ХХ st.) [Factors of the development of child sciences in Ukraine (the first third of the 20th century)]. *Human Studies. Series of Pedagogy*. № 16(48), 212–217, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.30>

FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF CHILD SCIENCES IN UKRAINE (THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY)

Summary. *The article is devoted to the problem of the development of sciences of child in Ukraine in the first third of the 20th century and analysis of factors (social, scientific, ideological, political) that caused the attention of scientists to this process. It is emphasized that the diversification of the areas of child research was determined at first (until the mid-20s) by democratic transformations in education, Ukrainization, and the opportunity to organize educational institutions. For this, it was necessary to explain the peculiarities of the child's development at different age stages, which led to the exchange of ideas and opinions, the use of foreign experience and the integration of knowledge. Charitable societies, public organizations, and the strengthening of the women's movement contributed to the improvement of education. It has been proven that the rapid development of science and industry influenced the possibilities of studying the child's essence. The postulates of philosophy, sociology, pedagogy have changed, the characteristics of the child were analyzed through the prism of physiology and reflexology. Pedology dealt with the problems of social conditioning of human behavior and the study of the childhood period, providing practical recommendations on the organization of education. Sciences about the child acquired a subjective character, scientists promoted respect for the individual, calling for an understanding of his inner world. It is emphasized that the Soviet authorities gradually ideologized the study of the child, the attention of scientists was transferred to the study of the children's collective and social environment. And in the 30s of the XX century, the methods of free education began to be sharply criticized, education and science underwent unification, the achievements of pedology were exposed and denied. Unfortunately, the difficult circumstances of the life of the Ukrainian population, oppression, and the consequences of the war were reflected in the state of the population. Diseases, homelessness, and neglect negatively affected the physical, mental health, and emotional well-being of children. Such problems could not be solved quickly and stopped the diversity of sciences about the child.*

Key words: *child sciences, pedology, improvement of education, science and education, pedagogy.*

Вступ. Сучасний стан розвитку гуманітарних наук визначається посиленою увагою до дитинства – важливого періоду становлення особистості. Знання про дитину активно поглиблюються у різних напрямках, фахівці пояснюють показники та особливості розвитку (фізичного, психічного, духовного, соціального) маленької людини з метою вдосконалення шляхів її становлення у швидкозмінних, кризових умовах сучасного суспільства. Обґрунтовуються теоретичні та практичні підходи до виховання та освіти молодого покоління. Ведуться пошуки та систематизуються дослідження щодо статусу дитини (дитинства), регламентації її стосунків з дорослим світом, зважаючи на нові здобутки суміжних галузей наук.

Початок XX ст. також характеризувався інтенсивною увагою до названої проблеми, плюралізмом вчень про дитину у різних країнах світу, у тому числі і в Україні. Тоді значно збільшилася кількість досліджень з експериментальної психології та педагогіки, патології дитинства, медичних та фізіологічних наук, етнології та ін.; розроблялися нові технології та методики навчання дітей з особливими потребами; впроваджувалися ідеї вільного

виховання, реформаторської педагогіки та ін. Розширення методів та технік дослідження активізували можливість вивчати людину в цілому, що своєю чергою зумовило увагу до періоду дитинства. Науки про дитину набули характерного педологічного спрямування. Педологія інтегрувала в себе різні течії та погляди, обґрунтовуючи особливості розвитку та діяльності. Вже у той час існувала думка про потребу цілісного вивчення особистості дитини, оскільки вона мала стати центром освітнього процесу, а педагог – помічником, організатором її розвитку та виховання.

Тобто, ідея системного дослідження особливостей дитини не є новою для української науки. Вона має свою історію, що означає потребу перегляду досягнень минулого та синтезу продуктивних ідей у сьогодення та майбутнє.

Аналіз останніх досліджень. Кількість розвідок про дитину, дитячу субкультуру, детермінанти становлення дитиноцентризму в освіті останнім часом значно збільшилася (Л. Березівська, І. Болотнікова, Н. Дічек, С. Захаренко, О. Квас, О. Кононко, В. Кремень, С. Ройз, О. Сухомлинська, Т. Янченко та ін.). Пошуки вчених спрямовані на розкриття

людинознавчого, етнографічного матеріалу про дитинство, узгодження виховних впливів дорослих на молоде покоління, психологічні, соціальні особливості дитячого життя тощо.

Вплив педології на людинознавство був очевидним, позаяк до неї входили різні галузі наук, котрі згодом стали самостійними (педагогічна антропологія, психодіагностика, дитяча психіатрія, антропологія дитинства, соціальна педагогіка та ін.). Сучасні науковці власне розглядають фактори, що спричинили посилення уваги до комплексних досліджень особистості дитини на початку ХХ століття. Зокрема, О. Сухомлинська вирізняє особливості української педології та її пов'язаність з біхевіоризмом, рефлексологією, психотехнікою (Сухомлинська, 2003). Тому варто проаналізувати її джерела (М. Грушевський, О. Дорошенко, Н. Заглада, О. Запорожець, В. Зеньківський, Г. Костюк, І. Сікорський, Н. Лубенець, С. Русова, Я. Чепіга та ін.) та вплив на культурно-освітні процеси та урізноманітнення педагогічних дисциплін у цілому. Історична рефлексія слугуватиме, на нашу думку, розв'язанню теоретичних та практичних проблем освіти молодого покоління.

Мета статті – висвітлити основні чинники, котрі спричинили розвиток наук про дитину в Україні на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, поступ та удосконалення освіти відбувається постійно, завдяки перетворенням у суспільному та культурному житті. Щоразу нові запити, потреби та вимоги людини розширюють межі вивчення її природи. Необхідність пояснення сутності особистості визначає напрями досліджень різних галузей наук та зумовлює активізацію пошуків щодо змісту та організації процесу виховання.

Прихід ХХ століття у світі та тогочасній Україні був ознаменований демократичними рухами, прогресом економіки, розвитком природничих наук, увагою до масової освіти, взаємообміном ідей та думок про особливості поведінки людини та важливості її виховання у різних типах освітніх інституцій. Здійснювалися дослідження фізичного, духовного, соціального ества особистості. Вчені розробляли періодизацію та пояснювали особливості її становлення на конкретних вікових етапах розвитку, особливої уваги надаючи періоду дитинства. Можливості вивчати досвід зарубіжних науковців спричинили інтеграцію знань, що, на думку Т. Янченко, дало змогу створити «свої, національні, притаманні лише

українській педагогічній думці концепції, підходи, методи й засоби освіти та виховання дітей» (Янченко, 2017).

Відзначимо, що після революції у 1905 році значно посилювався національний рух. Завдяки припиненню заборони української мови, активізувалися видавництва («Час», «Криниця» та ін.), поширювалися українські газети, викладання в закладах освіти почало проводитися рідною мовою. В усіх сферах життя відчувалося піднесення. Згуртуванню українців сприяли поширення кооперативних організацій, благодійних товариств, виникнення «Просвіти» не лише на Галичині, а й у інших містах України (Київ, Полтава, Одеса, Чернігів та ін.). У них працювала українська еліта, духовенство, передові демократичні діячі того часу. Засновувалися читальні, бібліотеки, музеї, театри та ін.

Окрім цього, розвиток промисловості та урбанізація позначилися на відношенні до робочої сили. Роль жінок та дітей на виробництві зростала, що означало потребу їхньої освіти. Популяризувалися різні підходи до виховання, опіки та піклування. Найперше йшла мова про гігієну, уникнення епідемій, побудову лікарень, догляд за дітьми. З'являлися жіночі організації, котрі також схвалювали просвіту простого люду. За їх ініціативи організовувалися захоронки, школи, підтримувалися будинки для дітей, де поширювалися ідеї вільного виховання. Успіхи в освіті та науці відбувалися завдяки приватним ініціативам заможних людей, активізації фемінізму.

На жаль, важкі обставини життя українського населення, утиски, наслідки війни відображалися на стані населення. Хвороби, безпритульність, занедбаність негативно позначалися на фізичному, психічному здоров'ї, емоційному благополуччі дітей. Такі проблеми не могли вирішуватися швидко. Та все ж, незважаючи на брак вчителів, літератури, навчальних засобів, освітні інституції потроху відкривалися, розвивалася педагогічна наука, що зумовлювало вивчення дитини та дитинства.

Завдяки згуртуванню громадськості, культурних організацій, українських політичних партій було створено у 1917 році Українську Центральну раду, яка посеред важливих завдань визвольних змагань та збереження незалежності нашої держави вбачала ліквідацію неписьменності, розбудову шкільництва та відкриття українських університетів.

Значну увагу фахівці зосереджували на обґрунтуванні змісту та методів виховання дітей, що потребувало пояснення особливостей їхнього розвитку на різних вікових етапах. У період 1917 – 1920 рр. вдалося започаткувати національну систему освіти, що ґрунтувалася на принципах демократії, гуманного ставлення до дитини. До прикладу Я. Чепіга вважав, що таку систему слід будувати, враховуючи здобутки біології, фізіології, генетики, обов'язково доповнюючи культурно-історичним даними (Березівська, 2003).

У цьому контексті провідною була педологічна наука (Г. Гринько, Я. Мамонтов, О. Музиченко, В. Протопопов, Я. Ряппо, І. Соколянський, Я. Чепіга та ін.), котра характеризувалася розмаїттям ідей та поглядів на дитину. Вона займалася розробкою практичних рекомендацій щодо організації освіти та використання методів і засобів виховання. Педологами були фахівці різних наук (медики, фізіологи, педагоги, психологи), що звісно позначалося на напрямках і висновках їхніх досліджень (Федорович, Чепіль, 2020).

У подальші роки освітня система ґрунтувалася на принципах українізації, враховуючи соціально-економічну ситуацію. Наркомпрос України затвердив «Декларацію про соціальне виховання дітей» (автор О. Попов, 1920 р.), у якій йшлося про потребу створення комплексних виховних установ – дитячих будинків. Такі інституції «поєднували в собі дитячий садок, школу, клуб, майстерню, дитячий майданчик, колонію, бібліотеку». Для вчителів, що в ньому працювали було видано Порадник з соціального виховання (1921). У ньому було акцентовано на тому, що навчання дітей має передбачати «підготовку до життя». Освітню роботу в дитячих будинках організували на місцевому матеріалі. Навчання та виховання поєднувалися з пізнанням рідного краю, господарства, природи тощо. На той час скерованість на «навчання всіх» виявився надійною і потрібною. Діти мали змогу перебувати у дитячих будинках постійно, що позитивно вплинуло на розвиток такого поняття як «охорона дитинства» (Янченко, 2017).

З утворенням Радянського Союзу педагогічна наука та освіта змінилися. Не дивлячись на задекларовану у 20-х рр. ХХ ст. політику коренізації, вектори державного правління скеровувалися на цінності комуністичної ідеології. Особливий вплив на формування радянської системи освіти мав Я. Ряппо, заступник наркома освіти. Він

заперечував потребу гімназій, університетів та зосереджувався на ідеалі робітничо-селянської держави, що й визначило орієнтацію професійних, фабрично-заводських шкіл, організацію Інститутів народної освіти. Школа, на його думку, мала виростати з виробництва і відповідати господарсько-державному будівництву. Звісно, тоді зважалося на гострі потреби вирішення питання безпритульності дітей через голод, війни, збіднілість населення та інші соціальні процеси (Виговський, 2004).

Як бачимо, на розвиток освіти, а відтак і на вивчення особливостей дитинства та організації виховання, впливали соціальні та політичні фактори. Вони визначали спрямованість досліджень на дитячу особистість та можливості її формування. Становище населення, потреба масової просвіти, зміна статусу жінки зумовлювали увагу до дітей.

Крім того, стрімко удосконалювалася наука та відбувалося взаємопроникнення методів дослідження. Скачок у досягненнях природничих галузей знань на попередніх історичних етапах (еволюційні ідеї Дарвіна, натурфілософія Гете, фізіологія Гельмгольца) позначився на поглядах дослідників, адже з'явилися нові можливості вивчення сутності людини. Змінилися положення філософії, соціології, педагогіки. Характеристики дитини / людини вивчалися через призму фізіології та рефлексології. Доводилася соціальна зумовленість людської поведінки та необхідність вивчення періоду дитинства, чим і почала займатися педологія. Її витоками вважаються євгенічне вчення та еволюційна теорія, котрі підтверджували органічний взаємозв'язок розвитку дитини в утробний та в позаутробний період, що слугувало поширенню ідей та збільшенню досліджень у цих напрямках. Науковці доводили залежність нервових процесів від фізіологічних, їх взаємозв'язок з психічними. «...еволюційне розуміння психічного розвитку дитини сприймалося з багатьма винятками і зауваженнями, що знаходило свій вияв у дискусіях щодо взаємодії «біо» і «соціо» факторів у педології, педагогіці, рефлексології» (Сухомлинська, 2003).

Можливості вивчати функції організму дитини стали основою для нової на той час педагогіки та створення освітніх програм, що враховували особливості темпераменту, типи поведінки і т.п. З'явилися нові течії наук (психоаналіз, експериментальна педагогіка, біхевіоризм, фрейдизм, соціологічна

педагогіка), котрі займалися систематизацією питань щодо типізації особистості учня, тестуючи інтелект, впорядковуючи показники розвитку особистості. На педологію впливали природознавство та медицина, позаяк розширилися уявлення про рефлекси та виникла можливість вивчати подразнення, що впливали на організм дитини. Предметом педології ставали науки, що об'єктивно могли давати реальні результати завдяки експериментам та вимірюванням. Через це іноді у педологічних дослідженнях були викривлення, навмисне відшукування кореляцій та зв'язків між механічними вимірюваннями та діями дитини. Вчені могли зосереджуватися на дрібних елементах, не враховуючи ідею її розвитку в цілому, встановлюючи незрозумілі залежності.

Психоаналітичне вчення про людину зводилося до виокремлення зовнішніх (біологічне та соціальне довкілля) та внутрішніх (фізіологія організму) процесів, що впливають на її поведінку. З практичної точки зору педагогіка була психологічною. Попри те, що різні науки збагатили знання про дитину та нагромадили цінний матеріал, такий підхід, вважає І. Зязюн, продовжувався багато років та спричинив те, що вона «стала бездітною і без вчительською» (Зязюн, 2014).

Зауважимо, що в європейських країнах науки про дитину набули особистісного суб'єктного характеру, що було характерно для періоду Української народної республіки. Вчені пропагували повагу до дитини, закликаючи до розуміння її внутрішнього світу. Але далі, вже у радянській науці – вивчення особистості дитини – ставало ідеологічним. Попри те, що розвиток педології до 30-х років ХХ ст. зумовлювався матеріалістичним чинником, науковці мали можливість висловлювати свою точку зору, особливо в період Нової економічної політики. Педологи повинні були фігурувати як політично свідомі діячі та втілювати відповідні ідеї. До прикладу, значна увага приділялася вивченню впливу соціуму на особистість. Увага радянських науковців була перенесена з вивчення самої дитини на дослідження дитячого колективу; пріоритетним у формуванні особистості визнавався вплив соціального середовища.

Однак поступово особистість «випала» з поля зору політичної верхівки. Тоталітаризм, репресії, індустріалізація, колективізація, уніфікація спричинили відмову від

окремих досліджень, а згодом й заборону педології у 30-х роках ХХ ст. Демократичні методи виховання різко критикувалися та скасовувалися. Уніфікації зазнала вся освіта та наука, педологічні здобутки попередніх років викривалися та заперечувалися, вчені з неприйнятними думками переслідувалися. Ідеологічна жорстокість політики радянської влади на довгі роки окреслила курс вивчення дитини. Заборонялося використання світових досягнень. Гонитва за кількісними показниками нівелювала необхідні якісні зміни. Через дострокові випуски, висуванство, низькій рівень кваліфікації вчителів не дуже покращувався рівень освіченості населення. Поширеними були неписьменність, малограмотність, низька культура люду. Попри досягнення 20-х рр. (створення власної системи освіти, увагу до соціального захисту дитинства та вільного виховання, розвиток педологічних вчень, розбудову національного змісту навчання тощо) у 30-х рр. ХХ ст. освіта уодноманітнілася, стала стандартизованою та ідеологізованою (Янченко, 2015). Це звісно не могло не позначитися на напрямках дослідження наукових установ та виборі «потрібних» владі суджень. Плюралізм поглядів, інакодумство зробилися загрозою для життя.

Висновки. Таким чином, розвиток наук про дитину в Україні на початку ХХ ст. був спершу гуманістично спрямованим, вирізнявся безліччю досліджень, враховував різноманітність думок та ідей, світових вчень та досягнень. Та поступово, через вплив радянської ідеології, вектори пошуків стали спрямовуватися на нову «соціалістичну людину», спричинили заборону та занепад педології. Крім того, суспільно-історичні події того часу (війни, революції, зміни влади, розруха, політика) призупинили дослідження дитячої особистості, змінили міжнародні відносини, можливості взаємобміну наук про дітей з іншими країнами.

На нашу думку, вплинули на спрямування досліджень про дитину того часу такі чинники: соціальні, наукові, ідеологічні, політичні. Не дивлячись на деякий занепад та подальшу односкерованість вивчення особистості дитини, сьогодні однак мають продовжуватися пошуки щодо впливу педології на вдосконалення освіти педагогічних фахівців, вибір змісту їхньої підготовки та виокремлення навчальних предметів, що формували професіонала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виговський М. Ян Ряппо: реформатор системи освіти в Україні 1920-х років. *Пам'ять століть*. 2004. № 2. С. 79–89.
2. Зязюн І. Чи зможе дитина знову стати суб'єктом дослідження наукової педології? *Естетика і етика педагогічної дії*. 2014. Вип. 7. С. 15–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eepd_2014_7_4
3. Сухомлинська О. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. *Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем*. Київ : А.П.Н., 2003. С. 47–66.
4. Fedorovych A., Chepil M. Development of child sciences in Ukraine in the early 20th century. *Human Studies. Series of Pedagogy*. 2020. № 10/42, P. 47–61. doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.10/42.192167>
5. Чепіга Я. Педологія, або наука про дітей. *Маловідомі періоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : хрестоматія / упоряд. Л.Д. Березівська*. Київ : Науковий світ, 2003. С. 208–212.
6. Янченко Т. Педологія як провідна науково-практична галузь в Україні у 20-ті – другій половині 30-х років XX століття. *Педагогічна підготовка – невтрачене мистецтво: колективна монографія / упоряд. Терентьєва Н.О., Проніков О.К. Черкаси : ФОП Чабаненка Ю.А., 2017. С. 227–273.*
7. Янченко Т. Заборона педології в Україні у контексті розвитку Радянського суспільства (30-ті роки XX ст.). *International scientific journal*. 2015. № 8. С. 48–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2015_8_1

REFERENCES

1. Vyhovskiy, M. (2004). Yan Riappo: reformator systemy osvity v Ukraini 1920-kh rokiv. [Jan Ryappo: reformer of education systems in Ukraine in the 1920s]. *Pamiat stolit, 2*, 79–89 [in Ukrainian].
2. Ziaziun, I. (2014). Chy zmozhe dytyna znovu staty subiektom doslidzhennia naukovoї pedolohii? [Will the child be able to become the subject of scientific pedology research again?]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii, 7*, 15–33 [in Ukrainian].
3. Sukhomlynska, O. (2003). Periodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukraini: kroky do novoho vymiru. [Periodization of pedagogical thought in Ukraine: steps to a new dimension]. *Istoryko-pedahohichnyi protses: novi pidkhody do zahalnykh problem*. Kyiv : A.P.N., 2003. S. 47–66. [in Ukrainian].
4. Fedorovych, A., & Chepil, M. (2020). Development of child sciences in Ukraine in the early 20th century. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 10/42, 47–61. [in English].
5. Chepiha, Ya. (2003). Pedolohiia, abo nauka pro ditei. [Pedology, or the science of children] *Malovidomi per-shodzherela ukrainskoi pedahohiky (druha polovyna XIX – XX st.): khrestomatiia / uporiad. L.D. Berezivska*. Kyiv: Naukovyi svit, 2003. S. 208–212. [in Ukrainian].
6. Yanchenko, T. (2017). Pedolohiia yak providna naukovo-praktychna haluz v Ukraini u 20-ti – druhi polovyni 30-kh rokiv XX stolittia [Pedology as a leading scientific and practical field in Ukraine in the 20s – the second half of the 30s of the 20th century]. *Pedahohichna pidhotovka – nevtrachene mystetstvo: kolektyvna monohrafiia / uporiady. Terentieva N.O., Pronikov O.K. Cherkasy: FOP Chabanenka Yu.A. S. 227–273. [in Ukrainian].*
7. Yanchenko, T. (2015). Zaborona pedolohii v Ukraini u konteksti rozvytku Radianskoho suspilstva (30-ti roky XX st.). [Prohibition of pedology in Ukraine in the context of the development of Soviet society (30s of the 20th century)]. *International scientific journal*, 8. 48–53. [in Ukrainian].